

megoldásai a kapcsolattartás eszközei. (Jókait szokták azzal is igaztalanul vádolni, hogy kiszolgálta olvasóközönségét, de hát nem azért ír az író, hogy olvassák, hogy megértsék?) Még egy fontos ténytet kell ismernünk: Jókai sajátos regénytípust teremtett: ez a románc, melynek sajátos regénypoétikájába beleillik az olvasóval való változatos kapcsolattartás (a románc mibenlétének kifejtése nem tartozik ide, vö. NYILASY 2005).

Hivatkozott irodalom

- ARISZTOTELÉSZ /1999. *Rétorika*. Telosz Kiadó, Budapest.
 CORBETT, EDWARD ed. 1969. *Rhetorical Analyses of Literary Works*. Oxford University Press, London–Toronto.
 GENETTE, GERARD 1972. *Figures 3*. Éditions de Seuil, Paris.
 NYILASY BALÁZS 2005. *A románc és Jókai*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
 PERELMAN, CHAÏM 1982. *The Realm of Rhetoric*. University of Notre Dame Press, Notre Dame – London.
 RetLex. = *Retorikai lexikon*. Főszerk. ADAMIK TAMÁS. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2010.
 SZAJBÉLY MIHÁLY 2010. *Jókai Mór*. Kalligram Kiadó, Pozsony.

A. JÁSZÓ ANNA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

Mesebeli lény neve vagy német jövevényszó? Rostáloszlop. 1. A megújult Margit híd titkait mutatja be a napilap: „A híd már így is sokkal gazdagabb, párizsiasabb, mint azelőtt volt, s az oszloperdő hamarosan még sűrűsödni fog. [...] újabb 73 gyönyörű öntöttvas oszloppal bővül az ékítmények sora. Ezek szintén Piliscsabán készülnek. Azután következnek majd a rejtélyes nevű ’rostáloszlopok’. A névről senki sem tudja pontosan, mit is jelent, de a régi iratokban így emlegetik azokat az öntöttvas díszoszlopokat, melyek a parti és mederpillérek fölött, a korlát vonalában, kő mellvédeken álltak, tetejükön koronával. Ezeket díszítették a sajtóban már sokat emlegetett oroszlánfejek, a hasáb alakú oszloptest északi és déli oldalára felszerelve. De nem egyedülálló lakói voltak az oszlopoknak, mert a keleti és a nyugati oldalon ugyanakkor szárnyas kimérák ágaskodtak, csőrükben egy-egy kandeláber lámpafejjel. [...] A rostáloszlopokból összesen nyolc kerül vissza: 2-2 áll majd a budai és a pesti hídfő déli oldalán, s tovább 1-1 a négy mederpillér fölött. [...] A középső hídláb fölött a rostáloszlopokat 2 kőobeliszk helyettesíti majd a mellvéd sarkain.” (Csordás Lajos: Mesebeli lények a Duna fölött. A Margit híd ismét olyan lesz, mint a fekvő Eiffel-torony. Népszabadság, 2010. november 19.)

2. A nyelvi titokról beszámolok a rádió Tetten ért szavak című műsorában. Ezt hallgatja Németh György ókortörténész. A „rejtélyes nevű” öntöttvas díszoszlopok titkát így fejti meg nekem (2011. 05. 31-én kelt e-mailben): „Szerintem elírásnak köszönhetik létüket, helyesen ti. rostra-oszlop lenne. Mellékelek egy képet, ami szentpétervári, de nagyon ha-

sonlít a Margit hídon korábban elhelyezettekre. A római Forumon a szónoki emelvény oldalában győzelmi emlékként elhelyezték a pun háborúban zsákmányolt hajók hajóorrát, voltaképpen »csörét«, döfőorrát, ami egyes számban rostrum. Innen származik a két oldalán hajóorrokkal díszített oszlop mint építészeti elem. A magyar oszlopon ugyan nem hajóorrok vannak, de a két oldalon álló párhuzamos motívumok egyértelművé teszik, hogy a tervező fejében a rostra járt. Hogy azután ki és mikor rontotta el rostálra (aminek magyarul legalább volt értelme), nem tudom.” Néhány nappal később ezt írta: „az l betűt is megoldottam (szabályosan megálmodtam éjjel). A columna rostrata olaszul colonna rostrale, vagyis az építész az olasz szakkifejezést vette át, és az r valahol kimaradt a másolásnál, a szó végi magánhangzót pedig lehagyták. Az analógia lehet az Annibale – Hannibál. Összefoglalva: Lat. rostrata – ol. rostrale – rost(r)al(e) – m. rostál.”

3. A rendkívül tetszetős, s a híd ékítményeihez, mitológiájához is illeszkedő, nyelvészetileg is világosan levezethető elképzelést szinte azonnal elfogadtam és ugyancsak felolvastam a rádióban. Ekkor érkezik egy újabb levél, Schäffer Józseftől, aki a Vasárnapi Újság egyik 1862. számából (222. oldal) idézi a páncélos hajók első csatájáról (forrás: epa.oszk.hu/00000/00030/00428/pdf/00428.pdf): „Az aczél, mint a nyers- és nyujtott-vas közti közép állapot, kétféleképen is készül; t. i. nyers-vasból tökéletlen szénenytelenítés által, a midőn nyers-aczélnek (Roh-Stahl) nevezetik; és kész nyujtott vasból, annak szénenyvel újra megförtötzetése által, a midőn cement-aczélnek mondatik. Az elsőnek készítése könnyebb és olcsóbb is, s az eljárás egészen a nyujtott-vaséhoz hasonló, csak-hogy a kellő biztosság helyett még némi tapogatódzással jár, mi által a készítmény mind annyiszor különbözik s gyakran hasznavehetetlen. A másik mód a Cementirozás abban áll, hogy a nyujtott-vas vékony rudakban. szénpor vegyítékbe, tüzetkiálló zárt edényekbe, 4–12 napi izzásnak kitétetik, mi által a széneny a rudak felületéről lassankint azok belsejébe is behat, s a lágy vasat aczéllá változtatja. A minőség egyenlősítése végett ezen rudak aztán vagy összeolvasztatnak, vagy összeforrasztatnak s többszörözve kinyujtatnak. Ebben áll a finomítás, a mi által az aczél Öntött vagy gyúrt (Guss- und Gerb-Stahl) nevezetet kap.”

A lényeg: „Az aczél [...] a midőn nyers-aczélnek (Roh-Stahl) nevezetik”. A szó egyébként teljesen megfelel a mai német szónak: *der Rohstahl* (nyersacél). Ez esetben a kiejtés lényegében megegyezik (*Rohstahl – róstál*). Ezt az etimológiát pedig a magyarországi acélgártás német szakterminológiája erősíti, hiszen a népszerű Vasárnapi Újság is fontosnak tartotta, hogy a nyersacél mellett föltüntesse annak német megfelelőjét (s a továbbiakban is ezt teszi a többi acélfajtával). Bár a hidat a francia Société de Construction de Batignoles tervezte és építette, ez föltétlenül nem gyengíti a német terminológia lehetséges voltát. Schäffer József ezzel zárja levelét: „lévén bár kontár salabakter, a közvetlen összefüggések sokasága, valamint a kiejtés teljes egyezése okán ez az eredet valószínűbbnek tűnik, mint az Ön [Németh György] által megírt, amúgy sokkal érdekesebb verzió.”

4. A tudományos magyarázatok érthető módon bonyolultak és egyre bonyolultabbá válnak, „mivel a tudósok egyre több kivételt és következtetlenséget próbálnak hozzáilleszteni egy elmélet átfogó premisszáihoz” írják PAUL WATZLAWIKék a problémamegoldások újfajta kezeléséről szóló könyvükben (PAUL WATZLAWIK – JOHN H. WEAKLAND – RICHARD FISCH, Változás. A problémák keletkezésének és megoldásának elvei. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990. 71). A tudományos magyarázatok keresésekor a pszichológia, a kulturális

antropológia és az antropológiai nyelvészet föltétlenül arra tanít, hogy törekedjünk az egyszerűbb, nyilvánvalóbb okok feltárására. Erre figyelmeztet az „Occam borotvája” logikai elv is: „Pluralitas non est ponenda sine neccesitate”, magyarul: „a többletet nem kell bevezetni szükségtelenül”, vagy „csak szükség esetén posztulálj sokféleséget”, egyszerűsítve: a szükségtelen többlet, vagy takarékoság, vagy tömörség, vagy egyszerűség elve („lex parsimoniae”). Ennek kimondása az angol filozófustól és ferences rendi szerzetestől William Ockhamtól (1285–1349) származik. És azért „borotva”, mert Ockham szerint: „Borotvával hasítsuk ketté a szükségtelen hipotéziseket!”. Tétele kimondja, hogy egy jelenség magyarázatának minél kevesebb feltételezést kell magában foglalnia, kizárva azokat, melyek nem változtatnak a magyarázó elmélet valószínűsíthető végkimenetelén. Occam borotvájának elvével sok mindent igyekeztek „egyszerűbb” magyarázati szintre szorítani: magát a teremtést, a titokzatos, „semmiből” kinövő kultúrákat, sőt még a költségvetési megszorításoknak is indoklásává vált.

Visszatérve a rostáloszlopokhoz. Ez esetben a leginkább nyilvánvaló magyarázat: a műszaki szakemberek jellemzően német nyelvhasználata, s így a német szó átvétele. Ám a tervezők és kivitelezők által a híd köré tudatosan szőtt legendák nagyon is motiválják a távolabbi, mitológiai magyarázatot. A híd díszítményei között ugyanis vas oroszlánfejek, szárnyas kimérák (csőrükben egy-egy kandeláber lámpafej) fordulnak elő, a pillérekben Adolphe Thabard faragta Niké- és Héraklész-szobrok dülleszkednek. Ezek hihetővé teszik a rostáloszlopok győzelmi szimbólumként („döfőorr”) való értelmezését. A híd életének további mitológiája már a nyelvészetben messze túl vezet. Ezek a következők: az Arany János megverselte Híd-avatás mint haláltánc-motívum (megdőböntő, de ma is tűnnek el emberek a hidakon), avagy a pesti folklórban felbukkanó mondás (az andráskeresztes hídtartó szerkezet miatt): „a Margit híd olyan, mint a fekvő Eiffel-torony...”.

A Margit híd rostáloszlopainak etimológiája és talán mitológiája arra figyelmeztet bennünket, hogy az emberiség „memóriája” igen rövid, még a szemünk előtt lévő dolgok eredete, története is gyorsan elhomályosul, ezért a művelődéstörténet, az etimológia a jövő érdekében hasznosan szolgálhatja az emberiség közös emlékezetének fenntartását.

BALÁZS GÉZA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

A két *seb* ügyében. – 1. A magyar lexikográfiai hagyomány két *seb* szót (címszót) tart számon: az egyik a köznyelvi *seb*¹ ’sérülés’; a másik pedig a régi nyelvi, illetve nyelvjárási *seb*² ’gyorsaság; sodrás <pl. folyóé>’. Mind a történeti-etimológiai, mind az értelmező jellegű szótárak homonimákként kezelik őket, akárcsak a *sebes*¹ ’amin seb van, sérült’ és *sebes*² ’gyors’ mellékneveket.

Néhány évvel ezelőtt ZOLTÁN ANDRÁS olyan származtatási elképzeléssel állt elő, amely – legalábbis az etimológiai szótárakat illetően – változtatna ezen a gyakorlaton. Eredetisége ugyanis a két főnévi lexémát azonos, szláv etimonra vezet vissza. Ha ezt a magyarázatot elfogadnánk, akkor a két szót közös szócikkben lehetne bemutatni. A következőkben azt merlegelem, érdemes-e ezt az utat választania a készülő Új magyar etimológiai szótárnak